

शेतकऱ्यांच्या समस्या व उपाय

विजय जावंधिया

स्वातंत्र्यपूर्व काळात राष्ट्रीय उत्पन्नात शेतीचा वाटा ५० टक्क्यांपेक्षा जास्त होता. तो आज फक्त १८ ते २० टक्केच आहे. महाराष्ट्रात तर हा वाटा १५ टक्क्यांपेक्षाही कमी आहे. शेतमालाच्या उत्पादनात वाढ झाल्यावर अशी परिस्थिती का? शेतकऱ्यांनी उत्पादन वाढवले, पण त्यांचे उत्पन्न वाढले नाही, ही वास्तविकता आहे. म्हणूनच एकीकडे धान्याचे गोदाम भरले आहेत, तर दुसरीकडे शेतकरी आत्महत्या करीत आहेत. जगातील गरिबी, बेकारी दूर करण्याचा दावा करणाऱ्या जगातील अर्थसंस्थांचे धोरण गरीब देशांना लुटणारे आहे. जागतिक बँक आंतरराष्ट्रीय नाणे निधी व जागतिक व्यापार संघटना या संस्थांचा एकत्रित कारभार गरीब, अविकसित व विकसनशील देशांची धोरणे गरिबांची गरिबी व श्रीमंतांची श्रीमंती वाढविणारी आहेत.

‘शेतकऱ्यांची कैफियत’ या पुस्तिकेत महाराष्ट्राचे माजी सहकार-मंत्री मा. श्री. एन. डी. पाटील म्हणतात, ‘शेतकऱ्याने तयार केलेल्या शेतमालाला बाजारपेठेत किफायतशीर किंमत मिळेल, अशी हमी दिली जात नाही. शेतमाल तयार करण्यासाठी शेतकऱ्याला करावा लागणारा उत्पादन खर्च, शेतकऱ्याला व त्याच्या कुटुंबियांना मिळणे जरूरी असलेले जीवनमान या गोष्टी पायाभूत समजून, शेतमालाच्या किफायतशीर किमती सरकारने बांधून दिल्या पाहिजेत व त्या किमती प्रत्यक्षात शेतकऱ्यांच्या पदरात पडतील, अशी हमी सरकारने दिली पाहिजे.

आजचे पंतप्रधान डॉ. मनमोहनसिंगर्जींच्या नेतृत्वातील सरकारने भारताचा पहिला ‘किसान आयोग’ स्थापन केला होता. या आयोगाचे अध्यक्ष हरितक्रांतीचे प्रणेते डॉ. एम. एस. स्वामीनाथन यांनीही सरकारला सूचना केली आहे की, ‘शेतीच्या विकासाचा दर हा किती शेतमालाचे उत्पादन वाढते, या पद्धतीने न मोजता शेतकऱ्याचे उत्पन्न किती वाढते आहे, या पद्धतीने ठरविले पाहिजे.

शेतीमालाचे हमीभाव ठरविण्याच्या पद्धतीत कसा बदल करावा, हे सुचविताना डॉ. स्वामीनाथन म्हणतात, ‘कृषी मूल्य व उत्पादन खर्च आयोग (C.A.P.C.) सरासरी उत्पादन खर्चाचे जे आकडे गोळा करीत आहे, त्याला ‘कॉस्ट’ असे म्हणतात. सध्या यावर १५ % नफा

जोडून हमी किमती जाहीर करण्यात येतात. यात बदल करून कमीत कमी ५० % नफा जोडून हमी किमती जाहीर कराव्यात. परंतु या सूचनेची अंमलबजावणी नीटशी होत नाही. सन १९९१ नंतर शेतीमालाच्या नफेशीर हमी किमतीची मागणी मुक्त अर्थव्यवस्थेत

विचारात घेतली जात नाही. इंग्रज भारताचा कापूस स्वस्त भावात घेऊन इंग्लंडच्या मॅचेस्टर - लॅकेशायर येथील कापड गिरण्यांत घेऊन जातो व तेथे तयार झालेले कापड महाग भावात आमच्या देशात विकून नफा कमावतो, यालाच ‘भांडवल संचय’ (Capital Accumulation) म्हणतात. या वसाहतवादी धोरणाच्या विरोधात स्वतंत्र भारताची निर्मिती झाली; परंतु स्वतंत्र भारतातही शेतकऱ्यांची लूट सुरुच होती. फक्त फरक इतकाच पडला की, स्वस्त कापूस देशातच मुंबई - अहमदाबादच्या कापड गिरणीत गेला. नफा शहरात, तर खेडी ओस पडू लागलीत. म्हणूनच

विदर्भात कापूस उत्पादक संघाचे आंदोलन डॉ. मा. गो. भोकरे यांच्या मार्गदर्शनाखाली त्याची परिणती कापूस एकाधिकार खरेदी योजनेच्या प्रारंभात झाली. सन १९७२ पासून महाराष्ट्र सरकारने सर्व कापूस खरेदी करण्याचे धोरण जाहीर केले; परंतु या योजनेतूनही शेतकऱ्यांना न्याय मिळाला का? सन १९८० पासून शेतकरी संघटनेचे आंदोलन सुरु झाले व प्रचंड पाठिंबा मिळाला; परंतु सन १९९१ नंतर मुक्त अर्थव्यवस्थेला पाठिंबा देण्यात आला. भारतातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येच्या दुःखद घटनांची वाढ सन १९९५ नंतर

आज शेती आणि कष्टकरी यांची परिस्थिती अत्यंत कठीण आहे. कष्ट करणारा माणूस मरत नाही म्हणून जगतो आहे, असे म्हटले तर ती अतिशयोक्ती ठरणार नाही. असा प्रचार होत आहे की, जग जवळ येत आहे; परंतु देशातली राजकीय, बुद्धिजीवी मंडळी शेती - शेतकरी व सर्वसामान्य जनतेच्या प्रश्नापासून दूर जात आहे. सन १९९१ पासून सुरु झालेल्या तथाकथित मुक्त अर्थव्यवस्थेचे परिणाम आता जाणवू लागले आहेत.